

TULEVAISUUSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 1/2003 vp

Hallituksen toimenpidekertomus vuodelta 2002

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 6 päivänä toukokuuta lähettäessään hallituksen toimenpidekertomuksen vuodelta 2002 (K 4/2003 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi perustuslakivaliokuntaan samalla määrännyt, että erikoisvaliokuntien on annettava asiasta lausuntonsa perustuslakivaliokunnalle 12 päivään syyskuuta 2003 mennessä.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- projektipäällikkö Ismo Suksi ja ylitarkastaja Kari Ilmonen, sosiaali- ja terveysministeriö
- lainsäädäntöneuvos Tarja Kröger, työministeriö

- asiamies Mirja-Maija Tossavainen, Palvelutyöntajat ry
- sosiaalipoliittinen sihteeri Mirja Janérus, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry
- varatuomari Minna Etu-Seppälä, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto
- sosiaali- ja terveystieteellinen asiamies Riitta Työläjä, Toimihenkilökeskujärjestö STTK ry
- puheenjohtaja Tommi Laitio, Suomen yliopilaskuntien liitto ry
- suunnittelupäällikkö Esa Iivonen, Mannerheimin Lastensuojeluliitto
- tutkija Riikka Kivimäki, Työelämän tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Tulevaisuusvaliokunta arvostaa sitä, että tulevaisuuspoliittinen vuorovaikutusjärjestelmä eduskunnan ja hallituksen välillä on toiminut hyvin tulevaisuusvaliokunnan 10 toimintavuoden aikana. Hallitus on vaalikauden aikana valmisteellut vähintään yhden tulevaisuusselonteon, johon eduskunta on vastannut mietinnöllään. Tulevaisuusvaliokunta arvostaa edelleen sitä, että hallitus on ottanut huomioon valiokunnan toivomukset selonteon aiheen valinnassa. Valiokunta pitää tärkeänä, että aktiivinen yhdeydenpito toimii ja jatkuu tulevaisuuspoliittisessa dialo-

gissa. Myös hallituksen ja tulevaisuusvaliokunnan joka toinen vuosi järjestämät yhteiset alueelliset tulevaisuusfoorumit eri paikkakunnilla ovat selkeyttäneet ja syventäneet hallituksen ja tulevaisuusvaliokunnan vuoropuhelua.

Hallituksen toimenpidekertomuksesta vuodelta 2002 voidaan todeta, että eduskunnan lausumien edellyttämässä toimenpiteissä on edistytty. Valiokunta keskittyy tässä lausunnossaan lausumaan, joka koskee työn ja arjen yhteensovittamista, ja toteaa muiden lausumien osalta, että niiden sisällyttämistä tuleviin toimenpide-

kertomuksiin ei voi enää pitää tarkoituksenmukaisena.

Työn ja arjen yhteensovittaminen

Eduskunta edellyttää, että sosiaaliturvajärjestelyillä ja työeläkelakiin tehtävillä muutoksilla tuetaan joustavampia työn ja arjen yhteensovittamismuotoja (K 4/2003 vp, s. 265—266).

Tulevaisuusvaliokunta on aikaisemmissa lausunnoissaan toistuvasti korostanut työn ja arjen yhteensovittamisen tärkeyttä. Menestyksellinen työn, vapaa-ajan ja perhe-elämän yhteensovittaminen vaatii yhteistyötä, johon osallistuvat niin työnantajat, työmarkkinajärjestöt kuin yhteiskunnalliset päätöksentekijät. Tulevaisuusvaliokunta kiinnittää tässä lausunnossaan huomiota työhön ja opiskeluun, työhön ja perheenperustamiseen, arkeen ja uraan sekä työhön ja työssä jaksamiseen liittyviin asioihin. Työelämän ja elämän vaiheet asettavat eri vaiheissa erilaisia yhteensovittamisen tarpeita.

Suomen rakenne- ja väestöpoliittiset muutokset ovat johtaneet vaatimuksiin nuorten aikaisemmasta valmistumisesta työelämään ja perheen perustamiseen nykyistä keskimäärin aikaisemmin. Opiskelijoiden ja työmarkkinoiden suhde on kaksitahoinen. Opiskelijat ovat tulevaisuuden työvoima, samalla kun yhä useampi opiskelija työskentelee puoli- tai kokopäiväisesti opiskeluaikana. Lyhennetyt opiskeluaajat, elannon hankkiminen ja perheen perustaminen yhtä aikaa on mahdoton yhtälö. Työ opiskelujen ohella on monelle opiskelijalle elinehto ja voi samalla antaa myös valmiudet tulevalle työuralle. Opiskeluaajat ovat 1990-luvulla lyhentyneet keskimäärin puolella vuodella, mutta yhä useampi aloittaa opiskelunsa yhä myöhemmin. Eri hyvinvointitutkimukset osoittavat nuorten uupumistausten ja mielenterveysongelmien kasvua. Erään tutkimuksen mukaan jopa joka neljäs yliopisto-opiskelija kärsii mielenterveysongelmista.

Suomalaiset menevät myöhään naimisiin. Suomen syntyvyysluvut ovat eurooppalaisessa mittakaavassa korkeat, mutta maahan syntyy sil-

ti liian vähän lapsia. Tähän on perhepoliittisesti tunnetusti vaikea vaikuttaa. Esteitä lasten hankkimiselle ovat pitkät opiskeluaajat, opiskelun aloituksen lykkääntyminen, epävarmuus työpäikan pysyvyydestä ja erityisesti määräaikaiset työsuhteet, jotka varsinkin julkisen sektorin naisvaltaisissa ammateissa koetaan ongelmaksi. Koska yhä suurempi osuus nuorisosta on opiskelijoita, olisi tukipolitiikalla ja mielipideilmaston muutoksilla luotava paremmat edellytykset lasten hankintaan nykyistä varhaisemmin, esimerkiksi osittain opiskeluaikana.

Hallituksen tavoite nostaa työllisyysaste 75 prosenttiin 15—64-vuotiaista on perusteltua, mutta vaikea saavuttaa. Perheen ja työelämän paremman yhteensovittamisen tulisi lähteä lapsen ja perheen tarpeista. Työelämään tarvitaan eri keinoin enemmän joustoa lapsen ja perheen ehdoilla. Vanhemmuus olisi nähtävä voimavarana myös työelämän kannalta. Työelämän suoritus- ja tehokkuusvaatimukset kasvavat edelleen, millä on suuria vaikutuksia työn ja perheen yhteensovittamiselle ja työssä jaksamiselle. Ongelmia ovat mm. lisääntyvät ylityöt, määräaikaiset työsuhteet ja joustamattomuus eri perhevapaiden käytössä.

Naisvaltaiset alat kantavat liian suuren osan perhevapaan kustannuksista. Esimerkiksi tyypillisessä apteekissa työskentelee 10 naistyöntekijää, joista puolet saattaa olla äitiyslomalla. Naisvaltaisilta palvelualoilta siirtyy perinteisille miesvaltaisille teollisuuden aloille tukea nykyisessä perhekustannusmallissa.

Työelämä ja muu elämä eivät enää erotu selkeästi toisistaan. Työolobarometrin 2002 mukaan työn ja oman ajan välinen raja joustaa. Työ tunkeutuu yhä vahvemmin vapaa-aikaan. Muun muassa pidentyneet työmatkat ovat lisänneet korvauksetta tehdyn palkkatyön tekoa. Välttämättä tämä ei ole kaikilta osin perusteltua eikä hyväksyttävissä. Tavoitettavuus on uusien teknologioiden myötä kasvanut, ja suuri osa työntekijöistä on tänä päivänä jatkuvasti tavoitettavissa joko matkapuhelimen tai sähköpostin avulla. Harrastuksille ei aktiivielämän vaiheessa jää tarpeeksi aikaa. Yhä useampi työntekijä on tosi-

asiassa siirtynyt mikroyrittäjäksi ilman työaikaa tai asianmukaista muuta turvaa.

Suomessa on noin 220 000 yritystä. Niistä 93 prosenttia on pieniä yrityksiä, jotka työllistävät alle 10 henkilöä. Pienten yritysten työllistämisoosuus yksityisen sektorin henkilöstöstä on jatkuvasti kasvanut siten, että alle 10 henkilön yritykset työllistävät tällä hetkellä noin 25 prosenttia ja 10—49 henkilön yritykset noin 20 prosenttia.

Pienten yritysten merkitys kansantaloudessamme on erittäin tärkeä. Yrittäjän ja hänen yrityksensä henkilöstön jaksaminen on elintärkeää. Työolot ovat erään tutkimuksen mukaan muuttuneet henkisesti rasittavammiksi ja työ on muuttunut kiireisemmäksi. Taloudelliset riskit ovat lisääntyneet. Noin 40 prosenttia työntekijöistä on sitä mieltä, että työn henkinen rasittavuus on lisääntynyt viime vuosina, ja lähes 50 prosenttia on sitä mieltä, että kiireellinen työtahhti on lisääntynyt. Epätavallisia työsuhteita on noin kaksi kertaa enemmän pienissä työpaikoissa kuin suurissa. Pienissä työpaikoissa jatkuva osa-aikatyö ja määräaikainen osa-aikatyö ovat suhteellisesti yleisempiä kuin suurissa työpaikoissa. Toisaalta on tunnustettava tosiasia, että pienyritysten talouden rakenne on usein sellainen, etteivät ne voi joustaa ns. taloudellisin puskuirein yhtä hyvin kuin isot yritykset; joustavuus haetaan useimmiten yrittäjän ja hänen perheenjäsentensä palkan laskemisesta ja työpanoksen lisäämisestä.

Erityisesti pienten lasten isien ylityöt ovat kasvaneet huolestuttavan paljon. Uudistettua isyyslomaa ei ole käytetty odotusten mukaisesti.

Haaste on myös köyhyys- ja syrjäytymisuhan alaisten lapsiperheiden tukeminen. Syrjäytymisen ja työssä jaksaminen on kaikkien ikä- ja ammattiryhmien ongelma.

Ongelmaksi ovat myös nousemassa hoitovollisuudet, ei vain lasten kanssa, vaan myös sairastavien ja vanhenevien läheisten kanssa. Kotitalousvähennyksen ulottaminen toisella paikalla asuvien omaisten hoitoon on koettu tarpeelliseksi.

Edellä on oletettu asiantuntijakuulemisen ja yleisen keskustelun perusteella, että suomalai-

sessä perheessä erityisesti lapset ja nuoret voivat pahoin tai ainakin tulevasta pahoinvoinnista on selviä merkkejä. Toisaalta useat tutkimukset ovat antaneet asiasta lähes päinvastaisen kuvan: suomalainen perhe voi hyvin, ehkä paremmin kuin koskaan. Tilastollisesti ainakin taloudellisesti suomalaisilla on mennyt lähes 10 vuotta erittäin hyvin. Jyväskylän yliopiston seuranta-tutkimuksen mukaan suurin osa suomalaisista elää tasapainoista elämää. Perhe, työ ja terveys ovat tärkeitä arvoja ja onnellisuuden lähteitä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tuoreen tutkimuksen mukaan 96 prosenttia suomalaisista pitää perhe-elämää tärkeänä. Mistä ristiriitaisessa tilanteessa on lopulta kysymys? Heikoista signaaleista vai ongelmien kasautumisesta? Tulevaisuusvaliokunnan suunnitelmissa on tällä toimikaudella selvittää ristiriidan syitä ja perusteita sekä pohtia, miten niihin voidaan politiikan ja tulevaisuustyön avulla vaikuttaa.

Etätyön kaikkia mahdollisuuksia ei ole vielä käytetty. Etätyön katsotaan periaatteessa lisäävän työhön käytettyä aikaa, nostavan työn tuotavuutta ja lisäävän perheiden tyytyväisyyttä. Se mahdollistaa myös työntöön pienten lasten ollessa kotona. Käytännössä kuitenkin malli sisältää ongelmia. Varsin usein etätyö ja "kotiin kannettu työ" sekoittuvat.

Työn ja perheen yhteensovittamisessa on rahan lisäksi kysymys myös ajatusmalleista. Esimerkiksi tulisi ennakoluulottomasti miettiä, missä määrin "itsepalveluyhteiskunta" on asenne- ja tottumiskysymys niille, joilla olisi varaa ostaa palveluja? Miksi auton pesettäminen ostopalveluna koetaan luonnolliseksi, mutta paidan tai lattian pesettämistä ei? Toisaalta kaikilla perheillä, kuten yksinhuoltajilla ja pientä palkkaa saavilla, ei ole varaa ostaa palveluja.

Hallitusohjelmassa tehty kirjaukset epätyypillisistä työsuhteista, perhevapaiden kehittämisestä ja vuorotteluvapaan jatkamisesta ovat oikeanlaisia, mutta riittämättömiä ajatellen suomalaisen yhteiskunnan kehitystä pidemmällä aikavälillä.

Lausunto

Lausuntonaan tulevaisuusvaliokunta esittää,

että hallitus selvittää, miten nyt naisvaltaisia aloja ja työpaikkoja rasittavat perhevapaan kustannukset saadaan tasoitettua oikeudenmukaisemmiksi,

että hallitus selvittää, miten perhettä koskevista etuus- ja tukisäännöksistä ja niiden soveltamisesta poistetaan turhat, jäykät ja monimutkaiset rajoitteet,

että hallitus selvittää, voidaanko kotitalousvähennys ulottaa koskemaan toisella paikkakunnalla tehtävää hoitotyötä,

että hallitus selvittää, mitä vaikutuksia edellä mainituilla ehdotuksilla on julkisiin palveluihin perustuvan hyvinvointiyhteiskunnan kestävyYTEEN ja toimivuuteen ja

että perustuslakivaliokunta ottaa huomioon, mitä edellä tässä lausunnossa on esitetty.

Helsingissä 1 päivänä lokakuuta 2003

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Jyrki Katainen /kok
jäs. Mikko Alatalo /kesk
Hanna-Leena Hemming /kok
Anne Huotari /vas
Kyösti Karjula /kesk (osittain)
Marjukka Karttunen /kok
Rauno Kettunen /kesk

Tapani Mäkinen /kok
Simo Rundgren /kesk
Päivi Räsänen /kd
Esko-Juhani Tennilä /vas
Jutta Urpilainen /sd
Pekka Vilkuna /kesk.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

tutkija Ulrica Gabrielsson.